

TÜRK TARİH KURUMUNUN ARKEOLOJİ FAALİYETİ

Âfet

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

1932 Temmuzunda Türk Tarih Kurumunun Birinci millîğ Kongresinin toplandığı tarihtir.

1937 de İkinci Kongremiz mesaisine başlarken, Kurumumuzun beş yıllık ilmiğ çalışma faaliyetinden hafirlerimizi heyetinize bildirmek istiyorum.

Milliğ tarihimizin beşer kültür tarihile geniş ve derin alâkası Kurumumuza büyük ve çok işlerin başarılması lüzumunu gösteriyordu; o Türk tarihi ki beşer kültür analığını üzerinde taşır.

Türk Tarih Kurumunun büyük Türk eliyle kuruluşundan beri, Türk Tarih ufku, beşer tarihinin geniş ölçüsü içindedir. Halini en büyük çalışma hızı içinde hazırlıyan Türk milleti, istikbaline en yüksek emniyetle bakıyor. Çünkü o aynı zamanda mazisinin kuvvetli temelleri üzerinde yükselmektedir. İşte bizim üzerimize aldığımız vazifeler, bu temelin sağlam malzemesini dünya ilim âleminde tanıtmaktır. Bu kutlu ödev şu esaslardan ilhamını ve plânını alır: Türk ırkı beyaz ve brakisefaldir. Bugünkü yurdumuzun sahipleri en eski kültür kurucularının aynı ırkiğ vasıflarını taşıyan çocuklarıdır. Bu ırkın beşiğı, kültür izlerinin tanıklığına göre Orta Asyadadır. Onun, kültür meşalesiyle yayıldığı sahalar dünyanın medeniyete kavuşabilen yerleridir. Önasya, Akdeniz havzası bu medeniyete mihrak olmuştur. Avrupa, Pasifikten geçerek eski Amerika kültürü, hep aynı kökten kuvvet ve filiz almıştır. İşte bu geniş ölçü neolitik ve maden devirlerinin medeniyet çerçevesidir. Bu esaslar, ilk Kongremizin tez izahında ve münakaşalarında tesbit edilen hakikatlerdir. Türk Tarih Kurumu beş yıldır bunları teyit etmek için çalışmaktadır. Türk tarihinin ana hatlarını yazmak ve cihan kültürü içindeki yerini vermek Kurumumuzun kuruluş gayesidir.

Biliyor ve anlıyoruz ki, o tarihin vücade gelmesi yalnız milliğ sınırlarımız içindeki çalışmalarla değil, beynelmilel ilim âleminin

çalışma birliği ile meydana gelecektir. Çünkü Türk tarihi şumullü ve kültür tarihinde önemli yeri olan bir mevcudiyettir. İşte bunun içindir ki, Millîğ Kongremizde misafir bilgileri saygı ile aramızda buluyoruz. Kurumumuzun bütün işleri Umumiğ Kâtibimiz tarafından sizlere bildirilecektir. İlkmektep orta ve lise tarih kitaplarımız öğretmen arkadaşlarımızın tedris programları içindedir. Diğer bütün neşriyatımız, bu Kongre münasebetiyle de yüksek tetkikiniz önündedir. Tarih Sergimizin bir kısmında Ankara, İstanbul müzelerinde Türk Tarih Kurumunun hafirlerinden çıkan eserler ve onların ilmiğ raporlarının teferruatı basılmış olarak huzuruza sunulmaktadır. Hafir heyetlerimizin direktörleri kendi idarelerine tevdi edilmiş olan işler hakkında seksiyonlarda izahat vereceklerdir. Ancak burada size, bütün bu hafirlerimizin umumiğ levhasını çizmek ve umumiğ neticelerini vermek için söz almış bulunuyorum. Bunlar hakkında Bükreşte toplanan "Anthropologie, Archéologie préhistoriques," Kongresinde izahat vermiştim. Her yoldan ve her vasita ile Türk tarihine malzeme toplamak tarihiğ hedefimizdir. Hafriyat yapmak bunun başında geliyor. Esasen Türkiye, tarihiğ eserlerinin zenginliği ve çokluğu ile, dünyanın en önde gelen memleketlerinden biridir.

Türkiye toprakları bu zengin ve çeşitli eserleri koynunda ve üstünde saklamıştır. Tarihin her devir kültürü onun için yabancı değildir. Tür ırkının bu ülkeye sahip oluşu ise, tarihiğ en eski devrinden başlar. Proto - Eti ve Eti bu sahipliğin başında gelir. Ondan sonraki göç dalgaları, Türkiye topraklarına aynı ırktan olan Türk kardeşlerini getirmiştir. Bu yurdun muhtelif tarihiğ devirlerinde, siyasiğ varlığında değışiklik ve adında başkalıklar görölmüş-tür. Fakat ırkiğ vasfı hep Türk cevherini muhafaza etmiştir. Bu sözlerimin müeyyidesi ikidir: Biri, topraklar altında binlerce yılın sakladığı cet iskeletleri; diğeri, bugün yaşıyan ve bu yurda hakkiyle sahip olan Türk milleti bizler... Bunu görüp anlamak bizim için en kolay bir iştir. Fakat ilim âlemine tanıtmak ta ayrıca bir borçtur.

İşte onun içindir ki, Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetinden bütün memlekette bir antropometrik anket yapılmasını rica ettim. Bu iş üzerinde çalışan heyetler bize en kat'îğ ilim vesikaları vereceklerdir. Arkeolojik araştırmalar, bizim ülkemizde en zengin ve verimli sahayı bulmuştur. Şimdiye kadar muhtelif ilim heyetleri, bu tarih belgelerinde araştırmalar ve hafirlerde bulunmuşlardır. Bu hususta Osmanlı İmparatorluğu devrinde yeni ilmiğ metodlardan

istifade ederek Türk heyetlerinin çalışması pek mahdut olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin her sahada ileri gidişi tarih ve arkeolojiye de büyük bir pay ayırmıştır. Hafriyat işlerinde çalışmalarımız henüz çok yenidir. Fakat alınan neticeler beşeriyet kültür tarihi için çok değerli ve şumullüdür. Muhtelif yerlerde yapılan hafirlerimiz, Türkiye tarihinin hemen her devri için bize belgeler vermiştir. Bunların kısa neticelerini bildirmeden önce hafir yerlerimizi, yaptıkları tarih sırasına göre söyliyelim:

1 - Ahlatlıbel, 1933. — Türk Tarih Kurumunun teklifi üzerine, Dr. H. Z. Koşay, Maarif Vekâletinden aldığı emirle, Ankaraya 16 km. mesafede bulunan Ahlatlıbelde hafriyat yaptı. Orada Bakır Devrine ait bir müstahkem yer harabesi bulup meydana çıkardı. Bu devir üzerinde Eti devrinin de bazı eserlerine tesadüf edildi. Bu hafriyatın en mühim neticesi, II inci Turova medeniyetiyle Orta Anadolu'nun Bakır Devrinin muasır oluşudur.

2 - Karalar, 1933. — Aynı yıl yine Maarif Vekâletinin emriyle, arkeolog R. O. Arık Ankaraya 60 km. mesafede olan Karalarda hafriyat yaparak, Galat devrine ait müstahkem bir şehir meydana çıkardı.

3 - Göllüdağ, 1934. — Maarif Vekâleti 1934 te Göllüdağda Post-Eti ve Friky devrine ait müstahkem bir şehri, R. O. Arık'ın çalışmalarıyla meydana çıkarttı.

4 - Alaca-Höyük, 1935-37. — Türk Tarih Kurumu 1935 yılında Eti İmparatorluk merkezi olan Hattusas civarındaki Alaca-Höyükte hafriyat yapılmasını Dr. H. Z. Koşa'ya tevdi etti. Üç yıldır buna devam ediliyor.

5 - Trakya Höyükleri, 1936-37. — Türk Tarih kurumu 1936 yılında bine yakın tahmin edilen Trakya höyüklerinden 500 ünü tesbit ettirerek, Alpullu Höyükte, Sinanlıda, Hasköy Höyüğünde, Lüleburgaz Höyüğünde kazılar yapılmasını Dr. Arif Mansel'e verdi.

6 - Ankara Kalesi. — 1937 yılında Ankara kalesinde yapılan sondajları R. O. Arık idare etti.

7 - Çankırıkapı, 1937. — Aynı arkeolog Ankaranın Çankırıkapı höyüğünde hafirler yaptı.

8 - Etiyokuşu — 1937 ilkbaharında Ankara Tarih Fakültesi talebelerinin, Ankaraya 5 km. uzaklıkta Çubuksuyu vadisinde, Etiyokuşu mevkiinde eski devirlere ait çanak, çömlek kırıntıları bulduklarını Türk Tarih Kurumu haber aldı. Burada hafriyat yapılması Prof. Dr. Ş. A. Kansuya havale edildi.

9 — Pazarlı, 1937.— Alaca-Höyük civarında Pazarlı mevkiinde, Alaca -Höyük heyetimiz tarafından yapılan araştırmalar, yeni bir istasyonu arkeoloji haritasına ilâve etti.

10 — Bu civarda **Kuştepede** tarihten evvele ait keramiklere tesadüf edildi. Burada kazılar yaptıracağız.

11 — İzmir namazgâh hafriyatına maddeten yardımda bulunduk.

12 — İstanbul, 1937.— Sarayburnunda araştırmalar yapılmasını, Müzeler Müdürü Bay Azizden rica ettik. Buna İstanbul Üniversitesi ve Müzelerin iştirakiyle devam edilmektedir.

Bunlardan başka, memleketimizin muhtelif yerlerindeki tarihiğ araştırmalarla ve tarihiğ eserlerin muhafazasında Türk Tarih Kurumu alâkadardır.

Kronolojiye göre, bu yeni bulunan tarih belgelerini tetkik edecek olursak, bize şu neticeleri verirler :

Anadoluda Paleolitik Devir âletleri şimdiye kadar çok az yerde tesbit edilebilmiştir. Prof. Pitar'ın Adıyamandaki keşfi bunların en mühimmidir. 1936 yılı sonbaharında Bayan Muine Atasayan (Ankara Tarih Fakültesi Antropoloji asistanı), Eti devri mabedi olmakla maruf Gâvurkaledde (Ankara civarı) paleolitik bir sileks buldu. Bunu, fakülte profesörünün buluşları takip etti.

Bundan sonra, Etiyokuşu hafriyatımızda 3,10 metreden aşağıda gravye içinde paleolitik aletler bulunmuştur. Bunlar 30 dan fazladır.

Türkiye toprakları şimdiye kadarki araştırmalarda tam mezolitik ve neolitik istasyon vermemiştir. Cilâlı taş aletler madenle beraber bulunmaktadır. Ancak, bizim araştırmalarımızda neolitik tipte keramiklere en alt tabakalarda tesadüf edilmektedir. Bu tahmin ve benzetişe göre, aynı cins keramikler Alaca - Höyükte, Kuştepede, Pazarlı İninde, Alpulu Höyüğünde bulunmaktadır. Alpulluda bulunan keramiğin temsil ettiği kültür, şimal memleketleri kültürü ile rabitalar göstermektedir. Bilhassa Macaristanda Toszegte bulunmuş olan ve neolitik devrin sonuna, yahut Tunç Devrinin başlangıcına ait olduğu anlaşılan keramikler Alpulu preistorik keramiklerine güzel analogiler teşkil etmektedir. Tuna memleketleri ve cenubi Rusya keramiklerini dahi nazarı itibara almak icap eder. Herhalde cenubi Rusyadan büyük bir dalganın Tuna memleketlerini istilâ ettiği ve buradan da Trakyaya indiği anlaşılıyor.

Kalkolitik çağ bizim kazılarımızda zengin olarak bulunmuştur. Alaca - Höyük'ün 9 uncu mimariğ katı 10 m. derinlikte kalkolitik çağdır. Alaca - Höyük istratigrafisinde en eski kültür çağı olan bu

tabakada 6 ikamet edilmiş kat tesbit edilmiştir. Bulunan eserler Turova ve Alışarın çanak, çömlek, taş, kemik çeşitlerine benzemektedir. Tedfin tarzı da aynıdır: toprağa açılan çukur taşlarla sanduka haline konmuş ve ölü dizleri bükük yatırılmıştır. Bu kültür çağı en az milâttan önce dördüncü bin yılın ortalarına ulaşmaktadır.

Pazarlı hafriyatı da kalkolitik devri tenvir edecek eserler vermiştir. Bilhassa Pazarlıda dar boğazın yanındaki kaya oyuklarının bulunduğu dik meyilli sahada, Frikya sarayı kaplamaları aranırken bu eserler tesadüfen bulunmuştur. Mağara içinde de bu çanaklardan vardır. Hafriyatın bu sahada devamı daha pek çok eserler vereceğini ümit ettiriyor.

Bakır Çağı. Alışar ve Ahlatlıbele kıyasla (M. E. 3500 - 3000) Bakır Çağı adını verdiğimiz Höyükteki üçüncü kültür çağının dört metrelik kalınlığı, dört mimariğ katı ihtiva ve Alaca - Höyük'ün en mühim katını teşkil etmektedir. Alca - Höyük bu devrin bir «Résidence royale», Kırallara mahsus ikametgâhıdır. Ahlatlıbelde, derebeylere mahsus müstahkem mevki «la place fortifiée seigneuriale», Etiyokuşu ise bir köydür. «un village„. Alışar da bu devrin bir şehridir.

Höyükte büyük ve zengin mezarlar üç yıldır devam eden hafriyatımızda hep bu çağda bulunmaktadır. Dördüncü mimariğ kattan sonra yer yer 75 cm. den 1 metreye kadar kalınlık arzeden şumullü bir yangın tabakası gelmektedir. Bu tabaka Eti katı ile Proto-Etilere ait olması muhtemel Bakır Devri katını bariz surette ayırıyor. 5 inci mimariğ kat bu suretle büyük bir yangın geçirmiş ve kalın bir kül tabakası parlak bir maziyi örtmüş ve unutturmuştur.

5 inci ve 6 ıncı mimariğ katlarda üç yıllık hafriyat sahası bize dokuz tane, zengin eşya ile iskelet ve hayvan kemiklerini ihtiva eden mezarlıklar vermiştir.

Eşyalar keramik, bakır, gümüş, altın ve elektrondandır. Deri, kumaş ve ağaç izleri de görülüyor.

Bakır Çağının bu zengin mezarlığı Anadolu'da 6000 yıllık, tıpkı Mezopotamya ve Mısırdaki olduğu gibi, çok yüksek bir medeniyetin varlığına tanıklık etmektedir.

Bu devrin bulunan eşyaları üzerinde mukayeseli bir etüt bizi geniş bir sahaya ulaştırır. Ur'daki kiral mezarları, Kich, Mari, Turova II., predinastik Mısır kültür benzerliği, çerçevesi müşterek olan bir merkeze işaret etmektedir. Bu analogi bize müşterek olan merkezin direksiyonunu gösteriyor. Bu da - buluntuların cinsine nazaran ancak Orta Asya olabilir.

Eti Çağı. Eti devri Anadolu tarihi için büyüklük ve haşmetle doludur. O devrin yapıları, mabetleri, heykelleri hep büyüklüğün muhteşem timsalleridir. Alaca-Höyük'te, toprak altındaki eserlerini vermeden önce bu kıymetlerin bekçisi sfenksler ve onları da bekliyen arslanlar, asırların tahribabatı üstünde kalmışlardır. Arslan vücutlü, kadın yüzlü bu iki sfenks, kuvvet ve güzellik ifade eden durumu ve esrarlı bakışı ile Eti İmparatorluk devrinin son asırlarını tarihlendiriyor. Höyüğün 3,25 metre derinliğinde 5,80 e kadar olan kültür katında 4 mimariğ tabaka vardır. Bu, Eti devrinin en karakteristik kısımlarını ihtiva etmektedir. Eti tabakasına girer girmez Höyüğün büyük bir merkez olduğunu tanıklık eden büyük yapılar ve zengin eserler kendini göstermektedir.

Bu seneki hafriyat sahası sfenksli kapı hizasında olan sahada olmuştur. Eti mabedi temelleri bu kapı seviyesinde bulunmuştur; devir itibariyle sfenksli kapıdan daha eskidir. Bu kapı natamam kalan kabartmalarıyla, anlaşılan büyük mabedin hatırı için yapılmıştır. Duvarların üstüste eklenişine göre, mabedin kendisi de birkaç devir geçirmiştir. Hafriyatın bugüne kadar açılabilen kısmına nazaran dahi bu mabet malûm Eti mabetlerinin en büyüklerinden- dir. Bu suretle Höyüğün Eti devrinin diniğ merkezlerinden biri olduğuna şüphe yoktur. Höyüğün garp tarafında, Eti katlarında hususiğ binaların temelleri bulunmuştur. Bunlar küçük taşlarla yapılmıştır. Büyük mabetlere sarfolunan itina bu yapılarda yoktur. Yalnız, bu binalarda çıkan eserler çok büyük değerdedir. Ritonlar, bronz levha üzerinde kanatlı güneşi tutan devler görüyoruz. Güneşin de üstünde Kiral işaretini addedilen yıldız vardır.

Bütün bunlar Eti devri tarihini aydınlatan çok değerli vesikalar- dır.

Yeni istasyon olan Pazarlı mevkiinde dahi Eti çağı tesbit edilmiştir. Ancak bunlar Alaca-Höyük'teki kadar zengin değildir. Yalnız, Eti çağının kuş gagası biçimli emzikli kaplariyle, kenarı kırmızı kiremitleri bulunmuştur.

Frikyaya Çağı. Etilerden sonra, Anadolu Frikyaya çağını yaşar. Bu devir, bilindiği gibi, M. E. XII inci asırdan VIII inci asra kadar devam eder.

Alaca-Höyük, Frikyaya devri için büyük bir merkez değildir. Büyük mabet bu devirde tahrip edilmiş ve yağma görmüştür. Onun üzerinde, mabet avlusunda küçük küçük evler yapılmıştır. Frikyaya devrinin en zengin hafriyat sahası Pazarlı mevkiidir. Burasını arkeoloji âlemine tanıttık kültür katı, Frikyaya devrinin en muh-

teşem ve vâsi mikyasta iskân edilmiş olan bu müstahkem yeridir. Eti İmparatorluğunu yıkan halklardan kılıcına güvenen başbuğlar vâsi bir ülkeyi idare ederken, stratejik bakımdan mühim buldukları bu yerlere, çok ince bir zevkle saraylarını ve kalelerini kurmuşlardır.

Sarayın iç ve belki de yeryer dış kısmı, tuğla üzerine boyalı olarak hazırlanmış kabartmaları havi kaplamalarla süslenmiştir. Bir kaplamanın üzerindeki kuş başlı ve mihveri sorguçlu askeri gözönüne getirirsek, aynı eserin Yunanistanda, Mikende bir vazoda üzerinde bulunan askerlerin tıpkı tıpkısına aynı olduğunu tesbitte güçlük çekmeyiz. Bunlar arasında kültür münasebeti aşîkârdır.

Türkiyenin bundan sonraki devirleri için hafir yerlerimiz çok zengin değildir.

Alaca-Höyük, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı devirlerinde küçük köy olduğuna tanıklık eden eserler vermiştir. Pazarlıda bulunan keramiklerden başka sikkeler Greko-Romen devrini tayin ediyor.

Trakya, Osmanlı devrinin en muhteşem abidelerinin ve o devre has olan eserlerin toplandığı bir yerdir.

Selimiye camii, insan kudretinin ve mimarlık sanatının göklere doğru yükselen bir büyüklük timsalidir. Daha eski devirlerin Trakları ise, bu güne kadar intikal eden abidelerini toprak yığınlarıyla tesbit etmişlerdir. Yüzlerce tümülüs tarihin bir sırrı olarak kapalıdır.

Tarih Kurumunun açtırdığı 5 höyükten, Alpullu höyüğünün alt tabakası preistorik çanaklar verdi. Diğerlerinde M. S. II inci ve III üncü asra ait olduklarına dair belgeler bulundu. Bu yıl kazılan Umurca höyüklerinden biri, iki mezar içinde birçok malzeme verdi. Bu keşif milâdın ikinci asrında zengin Trak kadınlarının ne gibi ev eşyasına malik oldukları ve ne suretle gömüldüğü hakkında bizi tenvir etmektedir.

Bayanlar, Baylar,

Ankara yeni Türkiyenin hükümet merkezi olurken, onun eski devir tarihinin de yeni ufukları açıldı. Civarındaki arkeolojik araştırmalar şimdiye kadar bilinmiyen istasyonlar meydana getirdi.

Yeni devrin yükseliş için atılan temellerinde, her kazmanın izlerini buldu. Bunlardan Ahlatlıbel, Bakır Devrinin, tümülüsler Frikya, Gazi fidanlığında bulunanlar Post-Eti devrine intikal gösteren vesikalardır.

1933 te Ankara kalesinde karışık bir tabakada cilâlı taş bir balta ele geçmiştir.

Esasen Ankara kalesi bugünkü haliyle Bizans, Selçuk, Osmanlı devirlerine şahadet eden duvarlarıyla en hâkim tepe üzerinde asırların ihtişamını yeni nesillere nakleder. Yapılan sondajlarda, daha eski devirlerin yapı izleri bulunamadı. Ankara şehrinin kale dışı yayılma çevresinde, Çankırıkapı höyüğü, hafriyat için en önde gelen yerlerdendir. Burası kaleden daha eski bir iskân çağını gösteriyor.

1937 de çalışmalar şu neticeleri vermiştir:

Post-Eti keramikleri,

Minyen tipini andıran keramikler.

Bu suretle Türk Tarih Kurumu, Ankaranın Çankırıkapıda Post-Eti çağındanberi iskân edilmiş olan yerini ortaya çıkarmış ve Miniyen denilen mühim keramik çeşitlerinin menşei hakkında yeni tetkikleri icap ettirecek aydınlıklara varmıştır.

Bu umumî çizgilerle anlatmağa çalıştığım arkeolojik faaliyetimiz, ümit ederim ki size yeni buluşlarımızın ehemmiyetini tebarüz ettirmiştir.

Ümidimiz odur ki, bu buluşlarımızdaki etütler ve diğer yerlerde bulunanlarla olan mukayeseleri, umumî cihan kültür tarihini aydınlatmakta en büyük rolü oynıyacaktır. Bundan sonraki çalışmalarımızda daha geniş neticeler alacağımıza kanaatimiz tamdır ve büyüktür.

Bu İkinci Kongremizde, Türk Tarih Kurumunun hafir neticelerini yüksek huzuruza sunmuş olmakla bahtıyarız.